

Mangga, mangga, val naar beneden!
Annie, een kind in Indië

Ingrid Schouten

Voor Heinrich Hermsen en zijn dochter, mijn moeder Annie Schouten-Hermsen

En ook voor Maurits en Dries (Dickie) die niet oud hebben mogen worden

ISBN 978-94-6247-297-6

© 2022, Ingrid Schouten

www.BestelMijnBoek.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het loopt tegen zessen. De zon is achter de Boekit Barisan verdwenen. Lingsir Koelon, de korte tijd van schemer, breekt aan. Donkerblauwe schaduwen strijken neer op het erf. De konijnen en marmotten dutten al. De haan kraait nog een laatste maal, de kippen klimmen op stok. Ze zijn moe: de poezen Biru en Belang zaten elkaar de hele middag pal voor hun hok achterna. Amad jaagt de eenden op vanonder de rozenstruiken. Beledigd waggelen ze luid snaterend weg. 'Ach kasian, laat die bèbèks toch,' roept kokkie. Ze hangt de vaatdoek aan de lijn: 'eendendrek is goede mest hoor!' Vlakbij schraapt de sapu lidi van Simin, die de houten trap veegt. Zijn laatste klus vandaag.

Uit de mandikamer komen hoge meisjesstemmen. Met de gajong gooien ze water over elkaars rillende lijffes. Ze drogen zich af en trekken hun pyjama's aan. Mammie is binnen. Pappie maakt een laatste ronde door de theetuinen. Geuren en kleuren vervagen, geluiden verstommen. Straks gaat de buitenlamp aan en laat de tokèh zich horen. Dan komen de vuurvliegjes, de nachtkrekels en de kalongs. Nu daalt eerst een stille rust neer. Voor iedereen, behalve voor Castor: Met zijn oren gespitst zit hij bij het tuinhek. Hij hoort en ruikt zijn baas nog voor hij hem ziet. Enthousiast begint hij te kwispelen. Zijn taak is begonnen. De hele nacht zal hij waken over de toean, de njonja, de twee nonnies en het personeel. Tot het weer morgen is.

Josephi Meijer X Mina

|

Charlotte Meijer X Jacques Gerard Breijman

|

Aleida Breijman X Gerard Slothouwer

|

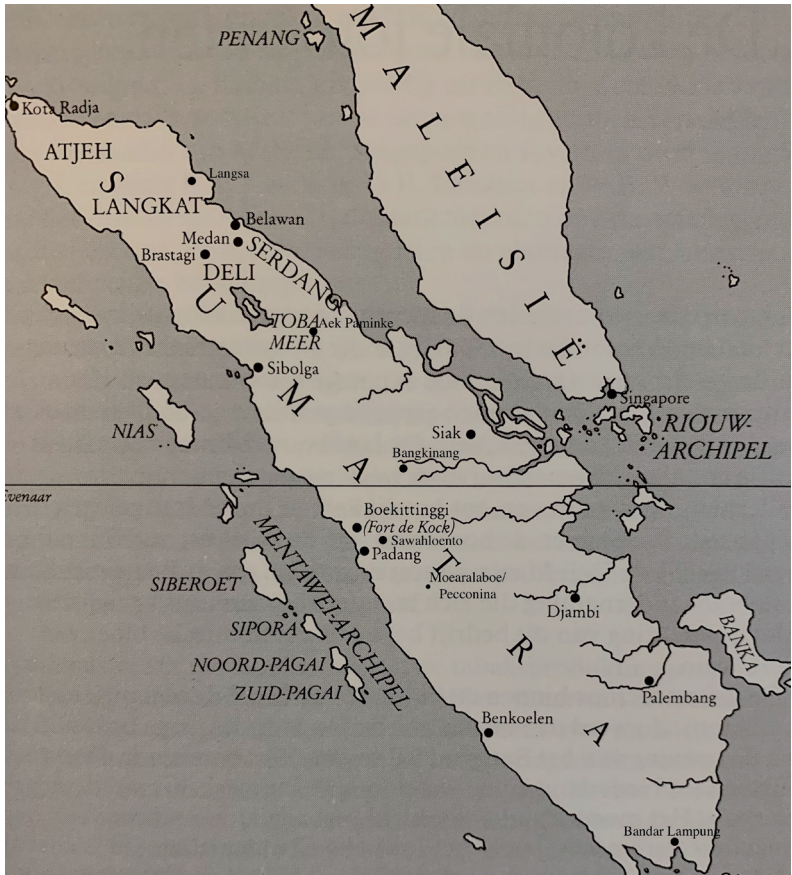
Charlotte Slothouwer X Karl Bergmann

|

Elisabeth (Lies) Bergmann X Heinrich (Hein) Hermsen

|

Lotte en Annie

Kaart Sumatra

Annie zat eerst in Sawahloento, toen in Padang eerst in het missiecomplex en toen in 'de Boei' en tenslotte in Bangkinang geïnterneerd.

Afstand Padang-Bangkinang is hemelsbreed 150 kilometer. Afstand Kota Radja-Bandar Lampung is bijna 1700 kilometer.

Pecconina ligt onder Moea'alaboe, iets ten noorden van de vulkaan Kerinci

ANNIES WORTELS

Annie en het verhaal van haar woelige eerste twintig levensjaren zouden er nooit geweest zijn zonder het overhaaste vertrek van haar grootvader Karl Bergmann uit Beieren. Twintig is die als hij totaal onverwacht in Indië verzeild raakt, een land waar hij luttele maanden eerder nauwelijks enige notie van had.

Negen jaar later trouwt hij er een Indisch meisje, Charlotte Slothouwer. Haar Indische bloed is afkomstig van haar Javaanse overgrootmoeder Mina. Uit de verbintenis van deze Mohammedaanse Mina met de Asjkenazisch-Joodse Josephi Meijer ontspruit dochter Charlotte, naamgeefster van haar kleindochter.¹ Opmerkelijk is dat de kinderen van Josephi en Mina katholiek worden gedoopt. Het is niet duidelijk of Mina in slavernij geboren is en daarna vrijgekocht. De Engelsen hadden gedurende hun korte tussenbewind van 1811 tot 1816 weliswaar de slavenhandel afgeschaft, maar nog niet het bezit van slaven. Hoewel er geen trouwdocumenten zijn gevonden, vermeldt de regeringsalmanak bij haar overlijden: ‘Catharina Frederika Meijer, vroeger genaamd Mina’, hetgeen haar wettige status als echtgenote van Josephi bevestigt.

In die tijd waren er niet veel Europeanen die met hun njai, hun inlandse concubine, trouwden. Een huwelijk met een inlandse zou statusverlagend werken en carrièrekansen in de weg zitten. Daarbij leefde onder Europese mannen het idee dat een serviele huishoudster, die goed haar plaats op de achtergrond weet en voor alle gemakken dient, op slag verandert in een lui, verwend, ijdel schepsel, dat ook nog eens haar nieuwe positie misbruikt om het personeel dat haar nu toekomt, flink te commanderen. Tegelijkertijd echter, raakte bij gebrek aan Europese vrouwen een huwelijk met een njai ook meer geaccepteerd.

¹ Josephi kreeg zijn eerste dochter Christina in 1822, geboren uit een relatie met Kasina, waarna in 1824 Siena de moeder van tweede dochter Sophia werd. Het zou kunnen zijn dat Kasina, Siena en Mina een en dezelfde persoon zijn. Met Mina krijgt hij in ieder geval zeven kinderen, waaronder in 1837 Charlotte. De eerste zes kinderen worden katholiek gedoopt in Semarang. Van de jongste drie, onder wie Charlotte, zijn geen doopgegevens gevonden.

In veel families met Indisch bloed werden de geefsters daarvan het liefst weggemoffeld. De lichtbruine huid werd dan toegeschreven aan Portugese, Spaanse of Italiaanse voorouders. Zo niet bij Mina's nazaten, die altijd openlijk, al dan niet met trots, spraken over het Indische bloed in de aderen.

Voorouders

Meijer, Breijman, Slothouwer

Charlotte Meijer is vijftien als in 1852 kort na elkaar haar beide ouders overlijden. Haar jongere zusje Santje (Suzanna) en broertje Joseph zeilen in 1854 op de 'Agneta' met hun oudere zus Sophie en haar echtgenoot Mozes Pino en hun hele schare kinderen naar Nederland, een in die tijd kostbare aangelegenheid, zelfs als je niet eerste klasse reist.

Charlotte blijft in Indië achter, waar ook Santje en Joseph later zullen terugkeren.

Als Charlotte negentien is, trouwt ze met Jacques Gerard Breijman. De in Nederland als Jacob geboren Jacques, ontving zijn Franse naam na zijn doop in de Waalse kerk te Amsterdam. Twintig jaar later stapt hij op een zeilboot naar Indië, waar het voor het Nederlandse gouvernement lucratieve cultuurstelsel floreert.²

Te Tjepper, nabij Soerakarta/Solo in de Vorstenlanden op Java, ontwikkelt Jacques zich tot een onder Europeanen alom gerespecteerd en kundig suikerfabrikant, een vraagbaak voor tal van collega-industriëlen. Met Charlotte krijgt hij zeven kinderen. Dochter Aleida blijft in pa's wereld als ze in 1878 in Japara de zesentwintigjarige, uit Elburg afkomstige administrateur en suikerfabrikant Gerardus Slothouwer trouwt. Ook Gerardus zal zijn naam voortaan op zijn Frans laten uitspreken.

Charlotte Slothouwer

Aleida sterft al na vier jaar huwelijk, Gerard met drie kleine kinderen achterlatend: Jacques Gerard, Charlotte en Johan. De kleine Johan sterft als

² Belastingstelsel in natura van 1830 tot 1870. Eenvijfde deel van het land moest beplant worden met vooraf vastgestelde producten. De opbrengst ging naar het gouvernement.

hij één is. Gerard hertrouwt en krijgt nog twee kinderen. Als ook deze vrouw, Aleida Tollenaar, overlijdt, stuurt hij Charlotte en Jacques naar Nederland voor een goede schoolopleiding. Charlotte is zeven, Jacques acht, als ze in gezelschap van nog enkele andere Indische kindertjes, bij de Amsterdamse familie Hagedoorn in huis komen. Of ze het er naar hun zin hebben, is niet bekend. Foto's, gemaakt door hoffotograaf Albert Greinier aan de Amsterdamse Nieuwendijk, tonen een vlakke, emotionele uitstraling. Als de kinderen na vijf Amsterdamse jaren terugkeren naar Indië, is hun vader voor de derde maal getrouwd. Met Johanna Ruzette krijgt hij nog twee kinderen.

Bij terugkomst in Indië leeft opa Breijman niet meer. Het huwelijk van dochter Jeanne met jhr. Henri Boreel had hij nog net kunnen meemaken. Twee dagen later stierf hij aan koorts. De familie doet de kinderen uitvoerig verslag van zijn indrukwekkende begrafenis. Een map krantenknipsels getuigt van de van heinde en verre afkomstige vrienden, bekenden en zakenrelaties die rond het graf zijn persoon, wijsheid, integriteit én gezelligheid bejubelden.³

Charlottes broer Jacques begint zijn loopbaan als chef bij de posterijen. Daarna vertrekt hij opnieuw naar Nederland om zich om te scholen tot leraar wiskunde. In Leiden treedt hij toe tot de loge van de Vrijmetselarij. Doordrongen van de verheffende ideeën van dit genootschap zal Jacques zich, terug in Indië, inzetten voor de emancipatie door scholing van de inlandse bevolking, hetgeen mooi in de dringende behoefte aan hoger opgeleid middenkader voorziet.

Als leraar verbindt hij zich aan de hbs en de Industrieschool voor meisjes in Soerabaja.

Karl Bergmann

Tot zover de afkomst van Charlotte. Maar wie is Karl Bergmann en wat zoekt deze Beier zo ver van huis in Indië?

³ Het graf van Jacques Breijman bevindt zich op het kerkhof op het terrein van de suikerfabriek in Tjeppe, nu Ceper Baru.

Op 7 juli 1876 wordt Karl geboren aan de keurige Wilhelmstrasse in München. Zijn ouders zijn, na vier dochters, dolgelukkig met een zoon, een naamdrager, die dan ook flink wordt vertroeteld en verwend. Zoals in zijn milieu te doen gebruikelijk, is hij als enige zoon voorbestemd na zijn militaire dienstplicht te gaan studeren om advocaat, bankier of legerofficier te worden.

Nog maar net toegetreden tot het studentencorps, wordt zijn leven echter totaal overhoopgegooid, als hij onverhoopt betrokken raakt bij een zogenaamde ‘Ehrensache’. Wat daarvan de aanleiding is, zegt het verhaal niet. In de ‘sssh-, sssh-sfeer’ mag daar vooral niets over naar buiten komen, zeker niet naar de *Münchener Post*, die toch al niet veel opheeft met studentengrollen. In ieder geval moet het zo zijn dat Karl ofwel een ander heerschap dusdanig heeft beledigd, ofwel zelf dermate is gekrenkt, dat beide heren het er niet bij konden laten zitten. Hoewel al decennia ten strengste verboden, rest hun geen andere keuze dan de degen of misschien zelfs het pistool ter hand te nemen om een mensoor, oftevel duel aan te gaan. Voor zover bekend en op foto’s te zien, houdt Karl er geen ‘Schmiss’ aan over. Hij staat echter bekend als een driftkop. Hield hij zich niet aan de duel-regels? Heeft hij zijn opponent dusdanig verwond dat de zaak niet met een sisser kon aflopen? Feit is dat de politie hem zoekt.

Vader Konrad Bergmann geniet reputatie als koninklijk staatsraadsecretaris van Beieren, een koninkrijk binnen het keizerrijk Duitsland. Het gezin, inmiddels woonachtig aan de chique Königinstrasse, zit bepaald niet te wachten op de sterke arm aan de deur.⁴ Karl heeft dan ook geen andere optie dan – wellicht daartoe aangezet door pa en ma – halsoverkop de benen te nemen. Zijn hazenpad leidt niet alleen weg uit München, maar ook uit Beieren, richting het noorden, weg uit Duitsland, de grens over naar Nederland.

Veel meer mogelijkheden dan aankloppen bij een vreemdelingenlegioen heeft hij niet.

⁴ Aan de Königinstrasse, een 1.45 km lange straat, tegenover de Englischer Garten liggen 21 historische monumenten, waaronder het Amerikaanse consulaat, de Zoölogische Garten, en het homeopathische ziekenhuis van Joseph Buchner, hofarts van koning Maximilian II van Beieren.

Als hij de binnenplaats van de Koloniale Reserve te Harderwijk oploopt, blijkt hij bepaald niet de enige. Het bonte gezelschap dat hij aantreft, telt avonturiers, flierefluuters, Franse deserteurs, Duitse ex-officieren, gesjeesde studenten en adellijke lieden die zich niet willen plooiën naar de wensen van hun aristocratisch geslacht. De nood voor Karl om zelfs ook Europa te verlaten, is blijkbaar hoog, want ter plekke tekent hij voor zes jaar bij het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, het KNIL.⁵

In augustus 1896 stapt hij aan boord van de *Ungaran*, die hem naar Indië vaart. Familiebronnen melden zijn toetreden tot het Korps Marechaussee te voet, ook wel het Korps van Atjeh en Onderhoorigheden, hét elitecorps onder de Koninklijke corpsen, dat daar – vanwege de opborrelende aardolie – als taak krijgt met klewangs, karabijnen en repeeteergeweren het gebied versneld te ‘pacificeren’.⁶

Of de familiebronnen kloppen, is niet na te gaan, zijn stamboek bevat er geen aantekening over. Feit is dat wanneer Karl zijn contract heeft uitgediend, de situatie er nog lang niet onder controle is. Het KNIL had hem waarschijnlijk graag behouden, want exact een maand voor zijn afzwaaien, wordt hij bevorderd tot sergeant infanterie. Maar Karl vindt het mooi geweest en is niet op andere ideeën te brengen. Precies zes jaar na zijn vertrek uit Europa zegt hij in de Bataafse wijk Meester Cornelis het leger vaarwel, mét paspoort wel te verstaan, hetgeen betekent dat hij in Indië mag blijven.

Of de gemoederen in München inmiddels bedaard zijn en Karl terug had kunnen keren naar Duitsland, is niet bekend. Op 14 december van dat jaar overlijdt in Beieren zijn vader. Snel en onverwacht, vermeldt een advertentie in de krant. Twee dagen later al is de begrafenis. Zou Karl dit al geweten hebben, dan zou de lange reistijd zijn aanwezigheid daarbij

⁵ Twintig jaar voor Karl trad de beroemde Franse dichter Arthur Rimbaud toe tot de Koloniale Reserve in Harderwijk. Nog geen maand na zijn aankomst op Java, keerde hij ontgoocheld terug naar Europa.

⁶ Het Korps onder leiding van overste J.B. van Heutsz zou de geschiedenis ingaan als de meest rauwe militaire eenheid die ooit onder Nederlands bevel stond. Het vanaf het begin omstreden monument dat voor Van Heutsz werd opgericht in Amsterdam, werd in 2004 hernoemd tot Monument Indië-Nederland.

onmogelijk hebben gemaakt. De familie bedankt alle verwanten, vrienden en bekenden en in het bijzonder de leden van de Koninklijke administratieve rechtbank, de Kamer van afgevaardigden en de Staatsraad. Per post ontvangt Karl een afdruk van deze annonce.

Zijn vaderland zal hij nooit terugzien.

In plaats van westwaarts terug naar Duitsland trekt hij vele ‘palen’ oostwaarts, langs onafzienbare sawa’s, richting Jogjakarta, waar hij als maandgelder gaat werken voor de NIS, de Nederlands-Indische Spoorwegen.⁷ In 1904 opgeklommen tot klerk in vast dienstverband, verhuist hij naar Semarang en het jaar erop naar Solo, waar hij opnieuw in rang stijgt, door een benoeming tot commies 2^e klasse. Vermoedelijk ontmoet hij in deze periode Charlotte.

Karls keurige afkomst moet in goede aarde zijn gevallen bij de Slothouwers. Imponerend zijn de portretfoto’s van zijn vier zussen: knappe jonge juffrouwen, poserend in Gesellschaftskleid, lange witte jurken van broderie, hun haar in ingewikkelde kapsels. Op een van de foto’s is Karl te zien als dertienjarige jongen. De zussen in strak ingesnoerde middagjaponnen, hij in driedelig pak, los omgeknoopte das, kniebroek met daaronder een maillot en zwarte leren schoenen. Die Geschwister, staat in potlood achterop. Karl lijkt een meer dan uitstekende partij voor Charlotte.

Charlotte is de huwbare leeftijd in Indië al voorbij als ze als vijftientigjarige op 16 september 1905 ‘ja’ zegt tegen Karl Bergmann. Zij is lerares, volgens familiebronnen zelfs directrice van een meisjeskostschool, een baan die haar veel voldoening schenkt.

De romantische trouwerij van Karl en Charlotte vindt plaats in de stad Solo, gelegen aan de gelijknamige, legendarische en veel bezongen langste rivier van Indië.

Karl is in zijn nopjes met Charlotte. Haar jarenlange verblijf in Amsterdam maakt haar zoveel wereldser dan andere Indische meisjes. Mede namens

⁷ Een paal is gelijk aan een Engelse mijl, ingevoerd tijdens het Engelse tussenbestuur van 1811-1816.

wederzijdse families uit hij zijn dankbaarheid voor deze verbintenis in de krant.

Als zij er echter enig idee van zou hebben gehad in wat voor rollercoaster haar leven met hem terecht zou komen, had ze zich waarschijnlijk nog eens goed achter de oren gekrabd. Dat zij door haar huwelijk vanaf die 16de september haar werkzaamheden buitenshuis moest staken, was niet het punt, dat ging zo in die tijd. Hoe had ze echter kunnen bedenken dat haar pad zo kronkelig zou worden, met daarop zo bitter weinig rozen.

Dochters

Eerst echter is er grote vreugde als op 29 mei 1906 in Solo dochter Elisabeth Jeanette ter wereld komt. De kleine Lies is waarschijnlijk vernoemd naar Elise Wagner, Karls moeder.

Al snel volgt de eerste van een hele reeks verhuizingen, als Karl en Charlotte in oktober met de baby naar Goendih vertrekken, waar ze gaan wonen op het terrein van het doorgangstation voor treinen naar Semarang, Blitar en Malang.

Drie maanden later staat in de krant dat Karl ontslagen is. Waarom is niet duidelijk. Het kan om een ordinaire ontslagronde zijn gegaan. Het jonge gezin woont in Modjokerto, 50 km van Soerabaja, als Lies op 19 mei 1908 een zusje krijgt. De baby ontvangt maar liefst vier doopnamen: Adelheid, Anna, Sophia, Francisca, de namen van alle vier Karls zussen. Dat hij met het vernoemen van al zijn zussen in één keer gerust wat minder kwistig had kunnen zijn, kon hij op dat moment niet bevroeden: er zouden nog vijf dochters volgen.

Alweer volgt een verhuizing, ditmaal naar Noord-Sumatra, waar op 31 augustus 1909 in Serdang, dochter nummer drie zich aandient, Emilie. Geboren op Koninginnedag vermeldt een advertentie in de krant. Een tweede doopnaam geeft de krant niet prijs.

Wie een compagnie kan leiden, kan ook de baas zijn van een onderneming, moet Karl gedacht hebben, want inmiddels is hij administrateur van rubberplantage Tandjong Poerba, nabij Medan.

Foto's uit die tijd tonen een welvarend gezin. Karl met keizer Wilhelm I-snor, in wit tropenpak, djas toetoe, sigaar tussen de vingers. Charlotte in Queen Victoria-stijl, een tafzijden rok, geborduurde blouse en een met bloemen en linten versierde hoofdtooi, de dochters in smetteloos witte broderiejurkjes en grote zijden strikken in het haar.

Dat het het gezin materieel goed gaat, is ook te zien aan de vele kilo's die Karl vergaard heeft sinds hij in München als slanke jongeman in Beiers legeruniform op de gevoelige plaat werd vastgelegd. Die gewichtstoename is niet verwonderlijk, gezien de gewoonte van planters om bij het middagmaal, of zelfs al daarvoor, het eerste paitje van de dag achterover te slaan. Karl is vooral een bierdrinker, die na enkele pullen Beierse liederen begint te schallen, uitermate vermakelijk voor zijn gasten, maar niet voor vrouw en kinderen die dit als een vooraankondiging van onaangenaam, wispelturig gedrag leren herkennen.

Naar de buitenwereld is Karl de charme zelve, die op 1 januari zijn maten verrast met een sympathieke nieuwjaarsgroet in de krant. Of het de drank is, zijn verwende jeugd, het gemis van Duitsland, zijn training in de nietsontziende legercompagnie of een combinatie van dat alles, Karl ontwikkelt zich binnenshuis meer en meer tot een kort aangebonden, driftige, autoritaire man, die zijn handen niet kan thuishouden, zo blijkt uit de overlevering.

Huwelijkse trouw is niet per definitie iets wat mannen in Indië, of het nou planters, officieren, ambtenaren of kooplieden zijn, hoog in het vaandel hebben. In de nachtelijke uren brengen ze geregeld bezoekjes aan de desa, aangelokt door gamelanmuziek, om 'm flink te raken, te tandakken, te gokken of voor andere activiteiten. Of Karl een notoire desaganger is, zegt het verhaal niet, wel heeft hij duidelijk behoefte aan wat meer reuring in het leven.

De gouvernante

Hoewel aan baboes geen gebrek, vindt Karl het hoog tijd voor een gouvernante, als oudste dochter Lies vijf, Adelheid (Ada) drie en Emilie (Lilly) één is. Protesten van Charlotte dat Lies de schoolgaande leeftijd nog niet eens bereikt heeft, veegt hij bruusk van tafel. Karls wil is wet. En zo

gebeurt het dat in februari 1911 de negentienjarige Elisabeth Müller uit Leipzig arriveert.

Een half jaar woont ze bij de familie als de krant een grote vendutie ten huize van de Bergmannen aankondigt. Wegens vertrek vermeldt de advertentie. De hele riante huisraad staat te koop: rotan- en djati-meubilair, hang- leg- en dispenskasten, mooie koperen lampen, grote karpetten, één- en tweepersoons (kinder)ledikanten, een welluidende piano van het merk Geissler Zeits, een grammofoon met een grote partij platen, een auto van het merk Darracq, keukengereedschap, ganzen, eenden, kippen, enz.

Vijf dagen later openbaart dezelfde krant de reden van de verkoop: Karl is failliet. Schuldvorderingen kunnen bij de Weeskamer te Medan worden ingediend.⁸

Het gezin keert, met de gouvernante, terug naar Java, waar op 4 januari 1912 in Soekabumi dochter nummer vier ter wereld komt. Daar Karl opnieuw zijn vader Konrad niet kan vernoemen, ontvangt het meisje de naam Conradine (Dientje). Een maand na haar geboorte vertrekt Karl opnieuw naar Sumatra, waar hij de functie van administrateur bekleedt bij een klapper- en koffieonderneming te Lampung op Zuid-Sumatra. Zijn gezin blijft voorlopig op Java achter.

Toentertijd werden echtgenotes aangemerkt als handelingsonbekwaam. Zij hadden geen andere keus dan hun man te volgen. Ook Charlotte was daaraan gehouden. Mocht ze niet op de hoogte zijn geweest van de nachtelijke bezoeken van haar echtgenoot aan het bed van Elisabeth, dan is ze dat in één klap als blijkt dat Elisabeth in verwachting is. Zij is het die Karls eerste zoon baart. Naast Conradine is er nu ook Konrad, Bubi (jochie) zoals hij door zijn moeder wordt genoemd. Als Charlotte zich twee jaar later met haar drie oudste dochters bij Karl in Lampung voegt, is Conradine overleden. Waaraan en wanneer precies is niet bekend.

Of Elisabeth en Konrad al bij Karl waren, of ook nu arriveren, is niet duidelijk. In ieder geval beginnen op Sumatra al snel twee buiken te

⁸ In oorsprong vertegenwoordigden Weeskamers de belangen van (Indo-)Europese kinderen door nalatenschappen te beheren. Allengs kregen ze er meer taken bij, zoals het afwikkelen van faillissementen.

groeien. Elisabeth krijgt dochter Lotti, en Charlotte baart op 30 juni 1915 in Bandung zoon Gerard Wilhelm, Willie genoemd, vernoemd naar haar vader. Het verlies van dochter Conradine, de permanente aanwezigheid van een andere vrouw onder haar dak die ook nog eens aan de lopende band kinderen baart, en alweer een verhuizing – ditmaal naar Atjeh, Noord-Sumatra, waar Karl weer voor de spoorwegen gaat werken – maken dat het bergafwaarts gaat met zowel de psychische als de fysieke gezondheid van Charlotte.

Oudste dochter Lies is veertien als haar moeder op 7 juni 1920 in Langsa op 40-jarige leeftijd overlijdt, een maand voor de geboorte van Elisabeths tweede zoon Josef. Het overlijden van haar enige zoon Willie in 1925 hoeft ze in ieder geval niet meer mee te maken.

In datzelfde jaar 1925 krijgt Elisabeth haar laatste kind Paul Guido.⁹

De verhouding tussen de drie oudste dochters en vader Karl raakt dermate verstoord dat ze alle drie tijdens hun puberteit tijdelijk gaan inwonen bij Charlottes broer Jacques.

Na Charlottes overlijden verhuist het gezin terug naar Java, waar Karl smartelijk afdaalt op de sociale ladder en terugvalt op de functie van gemeenteklerk in Batavia, dezelfde functie als waarmee hij ooit zijn burgercarrière begon. Niettemin houdt hij in zijn uitgavenpatroon vast aan de status die het gezin ooit kende.

⁹ Elisabeths eerste vier kinderen dragen officieel de achternaam Horn, de geboortenaam van Elisabeths moeder, die ze zelf haar eerste levensjaren droeg tot haar vader haar wettigde door met haar moeder te trouwen en ze Müller ging heten. Haar vijfde kind Josef kreeg abusievelijk de achternaam Hornmüller. De kinderen weten van niets. Op school staan ze als Bergmann ingeschreven. Pas later in het leven, wanneer ze officiële documenten nodig hebben, komen ze daarachter. Elisabeths laatste zoon Paul, geboren na het overlijden van Charlotte, vernoemd naar haar vader, krijgt als enige de naam Bergmann. Zijn ouders trouwen twee jaar na zijn geboorte in 1927.

Als een vroege voorloper van de Von Trapp-familie moeten zijn kinderen keurig op rij aantreden om Beierse liederen ten gehore te brengen voor zijn Duitse gasten die het huis frequenteren.

Alle kinderen zijn permanent op hun hoede voor een uitbarsting van hun vader. Jongste broertje Paul wordt het meest ontzien en beschermd, maar ook hij brengt – bang voor zijn harde hand – veel tijd schuilend voor zijn vader door.

Jaren later in Nederland vangt dochter Ada een gesprek op tussen haar halfbroertjes: ‘Die oude van ons wist wel raad met dat groene blaadje uit Leipzig.’

‘Vind je het gek, Charlotte was een rare hoor, ze was gewoon maf.’

Ada valt woedend uit: ‘Welke vrouw zou wel normaal blijven in die beschamende omstandigheden?’

Na een dergelijke uitbarsting van Ada kon ze luttele tijd later met hen in spontaan gezang uitbarsten, vrolijke Duitse, scabreuze Trinklieder, geleerd van hun vader. Ze kenden er heel wat uit het hoofd!

Later bemerken Ada’s kinderen altijd respect, zelfs ontzag voor haar stiefmoeder Elisabeth, volgens haar oudste zoon Paul ingegeven door de wens koste wat kost de lieve vrede te bewaren. Familie boven alles! Iedereen weet hoe ook Elisabeth heeft geleden onder de agressieve tirannie van Karl.

Nog weer later vertrouwt Ada echter haar schoondochter toe: ‘Dat mens heeft mijn moeder vermoord!’

Ouders

Hein Hermsen

Op 27 mei 1899 wordt Heinrich (Hein) Franciscus Hermsen geboren in Duisburg. Vermoedelijk was zijn vader, Johannes Bernardus Hermsen, daar werkzaam in de haven, maar hij kan ook een binnenschipper zijn geweest die daar zijn vaste thuishaven had. In 1901 baart moeder Elisabeth Hermsen-ter Laak een tweede zoon, Gerardus (Gerrit) Johannes, in 1903 gevolgd door Johannes Petrus (Piet).

De Hermsens vormen een gelukkig, liefdevol gezin tot het noodlot toeslaat. Een onbevestigd familieverhaal vermeldt een ongeluk met een binnenvaartschip dat beide ouders het leven kost. Oom Gradus, een broer van hun vader, is aangesteld als voogd voor de drie jongens. Volgens dezelfde onbevestigde bron neemt eerst een vriend van de familie de zorg voor de kinderen op zich. Daarna worden de jongens uit elkaar gehaald. Hein komt in Duisburg in huis bij zijn tante Maria, een zus van zijn vader, getrouwd met Albertus van Bon. Als die zelf een baby krijgen, verhuist Hein naar zijn voogd en diens strenge echtgenote Aleida Spanbroek in Doornenburg, waar de familie Hermsen oorspronkelijk vandaan komt. Aleida was eerder getrouwd met Petrus, een broer van Gradus, die na negen maanden huwelijk overleed. Het gezin woont met vier kinderen aan de Rijndijk in ‘Huize 100 morgen’, waar het op de honderd morgen achter het huis groente en fruit teelt en waar een varken, een koe, kippen en een schaap scharrelen.¹⁰

Daar is het dat de jonge Hein zijn bijnaam ‘de kleine David’ ontvangt als hij met zijn geringe postuur van 1.59 meter zijn veel grotere neef Jan van Bon pardoes de sloot in gooit.

Heins lengte verhindert in ieder geval niet een oproep voor militaire dienst in augustus 1918.

Al in februari 1919 klimt hij op naar de rang van korporaal en op 1 juli van hetzelfde jaar naar die van sergeant. In december heeft hij recht op groot verlof, een tijd die hij gebruikt om goed over de toekomst na te denken.

De Eerste Wereldoorlog is net voorbij en economisch gaat het Nederland niet bepaald voor de wind. Indië biedt nieuwe perspectieven. Hein wil leren, zich ontwikkelen, vooruitkomen en ook wel eens wat van de wereld zien. De Koloniale Reserve te Harderwijk, waar Karl Bergmann zich in 1896 meldde, is vanwege haar slechte naam gesloten. De Jan Fuseliers, de met een jeneverfles in de hand over straat zwalkende jongens die hun geluk in Indië willen beproeven, is niet langer het type soldaat dat het Ministerie van Koloniën wenst. Een oud-strijder had in vele krantenartikelen uit de school geklapt over hoe het Nederlandse leger zich – onder het mom vrede te brengen – had misdragen. Het had geleid tot hevige discussies op straat,

¹⁰ Een morgen is een oude oppervlaktemaat, iets kleiner dan een hectare.

maar ook in de Tweede Kamer. De soldaat die nu gezocht wordt, past bij de nieuwe tijd en het nieuwe beleid: een soldaat die zich in Indië beter zal gedragen.

De verovering van zelfs de meest afgelegen buitengewesten van de Indische archipel was inmiddels voltooid; het KNIL viel niet meer onder het Ministerie van Oorlog, maar onder dat van Koloniën. Heins taak zou zich beperken tot het handhaven van orde en veiligheid. Een gegeven dat hem kennelijk aanspreekt, want in mei 1920 tekent hij voor zes jaar als sergeant infanterie bij de Koloniale Reserve. Het salaris is goed en op zijn jonge leeftijd heeft hij nu al het vooruitzicht op een mooi pensioen.

Naar Indië

Als hij in Amsterdam de loopplank van de SS Grotius opgaat, ziet hij hordes afduwers op de kade staan. Ongetwijfeld moet er veel door zijn hoofd zijn gegaan: zal hij wel kunnen wennen aan de tropische hitte in die totaal andere wereld, zal hij hier ooit terugkeren?

Via Zuid-England zet het schip koers richting Gibraltar. Daar komen in de baai van alle kanten parlevinkers met druiven, vijgen, granaatappels en ander exotisch fruit aangeroeid. Het laden van stookkolen geeft tijd tot passagieren. Voor het eerst ziet hij enorme cactussen en palmbomen. Dan varen ze verder langs Kaap Bon, de landtong in de Middellandse zee waar Tunesië het dichtst bij Europa komt. Daarna volgt Port Saïd, waar tijdens het bunkeren jonge knullen om het schip hun duikkunsten vertonen. Met een roeiboortje gaan ze aan wal. Een Arabier verkoopt kettingen, zilveren kannetjes en snuisterijen, een goochelaar vertoont zijn trucs, van top tot teen in het zwart gehulde vrouwen sjouwen rond in de hitte, in de verte trekt een kudde kamelen voorbij. Hein kijkt zijn ogen uit.

Terug aan boord kruisen ze verschillende schepen op weg naar Rotterdam. Opvarenden aan dek juichen en zwaaien naar elkaar. Hoewel de temperatuur almaar verder stijgt, is Hein opgetogen om de andere kant op te varen. In de Rode Zee doen de temperaturen bijna onmenselijk aan. Had de route een halve eeuw geleden nog om Zuid-Afrika heen geleid, nu maakt de doortocht door het Suezkanaal het mogelijk dicht bij de Aziatische kust te blijven. Ze stomen door richting Colombo, waar het landschap er opnieuw totaal anders uitziet: exotische, felgekleurde bloemen en struiken, klapper- en pisangbomen die Hein alleen van plaatjes kent. Opmerkelijk zijn de

vrouwen in sari's die met een kuise blik de mannen een kijkje gunnen op hun blote buik. Op de kade zitten kantklossters. Vijf roepies kost een kleedje. Hein loopt eraan voorbij. Voor wie zou hij er een aan kunnen schaffen?

Eindelijk komt Indië in zicht, als eerste Atjeh, het noordelijkste deel van Sumatra, waar nu niet langer gevochten wordt. Bij het passeren van de evenaar nemen ervaren Indiëvaarders Hein en alle andere groentjes in de houtgreep, zepen ze in en spuiten hen met een harde straal het sop van het lijf in uitgelaten, doller pret. Ze varen langs Krakatau, althans langs dat wat er na zijn laatste eruptie van het eiland over is. Verhalen over het onvoorstelbare natuurgeweld waartoe deze vulkaan in staat is, boezemen ontzag in. Daarna is het nog een klein eindje naar Tandjung Priok, de haven van Batavia. Als ze er binnenvaren, staat Hein aan de reling. Hij kijkt zijn ogen uit naar het gekrioel op de kade: betjahs en sado's rijden af en aan, vrouwen in kleurige sarongs bewegen zich sierlijk tussen luid roepende straatventers, hun bamboemanden aan een stok, broodmagere honden snuffelen in hoopjes afval tussen stalletjes met koffers en paraplu's. Aan de waterkant staan uitbundig zwaaiende afhalers onder fleurige parasols. De mannen in witte tropenpakken, de vrouwen in vrolijke kleuren. Als het schip stilligt en de zeewind wegvalt, lijkt een warme, vochtige deken op Hein neer te dalen.

Naast hem klinkt een stem: 'Welkom in Batavia Si-oom.'

'Si-oom?'

'Zo wordt elke totok militair hier aangesproken'

'Totok?'

'100% Hollander.'

'Ik kom uit Gelderland, hoor!'

'Weet ik, maar hier ben je een Hollander. Dat leer je snel genoeg.'

Op weg naar de kazerne passeren ze warongs met potten, pannen, bonte stoffen en meubels. Op hun hurken op het trottoir houden inlanders met ontbloot bovenlijf wapperend met hun waaiers houtskoolvuurtjes aan de praat. De geur van saté en kretèk-sigaretten dringt zijn neus binnen. Nog geen uur op Indische bodem, waar alles zo anders oogt, voelt, klinkt en ruikt, besluit Hein: 'Hier krijgen ze me voorlopig niet meer weg!'

Soldaten verblijven in een tangsi, een militair kampement. Als sergeant krijgt Hein een chambree toegewezen. Zijn manschappen volgen een basisopleiding van negen maanden: theorie, exercitie, lange marsen, schiet-, gymnastiek- en manoeuvre-oefening. De ‘prang sabil’, de heilige oorlog van moslims tegen ongelovigen maakt deel uit van de lesstof.¹¹

Het leger brengt Hein op vele plekken. Hij vindt zijn weg en voelt zich in Indië als een vis in het water. Elke militair is zich echter bewust van de kans sergeant-eerste-klasse-zonder-verdere-vooruitzichten te blijven. Een baan in de burgermaatschappij biedt meer perspectief op maatschappelijke vooruitgang. Als vanuit Nederland het bericht komt dat jongste broer Piet ook bij het KNIL wil, besluit Hein het stokje over te dragen. Zevenentwintig is hij als hij op 14 juni 1926 eervol met ontslag gaat.

Een huwelijk

Op Indië is Hein nog lang niet uitgekeken. Hij is een boedjang, een vrijgezel, die de tijd rijp acht voor een vrouw in zijn leven. Per 1 januari 1928 staat hij ingeschreven bij de burgerlijke stand in Pangalengan nabij Bandung.

Gouvernementsonderneming Tjinjiroean, die thee en kina verbouwt, biedt hem een betrekking aan als employee. Hij belandt in de thee op Pasir Junghuhn. Niet lang daarna loopt hij in de planterssociëteit van Bandung Karl Bergmann tegen het lijf. Joviaal sluit deze meteen de in zijn vaderland geboren ‘Heinz’ in de armen om ter plekke te besluiten dat dit aardige jongmens een meer dan uitstekende partij is voor oudste dochter Elisabeth (Lies).

Dat komt heel goed uit, want veel keus aan Hollandse meisjes in Indië is er niet. De meesten zijn voor een goede scholing of studie in Nederland, waardoor er een schrijnend tekort aan potentiële huwelijkskandidates heerst. Buitenlands verlof biedt boedjangs de kans in Nederland een bruid aan de haak te slaan, waarbij trouwen met de handschoen uitkomst biedt bij voortijdige terugkeer. Een Hollandse naar Indië halen, blijft echter altijd een

¹¹ Wie een ongelovige doodt en dan zelf door de ‘sidadoe,’ de soldaten van ‘gompeuni,’ het koloniale leger, de dood vindt, komt als sjahied, als martelaar, regelrecht in het paradijs.